

KALAVSZKY ZSÓFIA

PUSKIN A MÁJUSI REGGEL KOMMUNÁBAN¹ KULTUSZ, MÍTOSZ ÉS EGY KÉZIRAT SORSA

„Lehetséges, hogy Puskin szovjet interpretációját tulajdonképpen a *Májusi reggel* kommuna tagjai »találták ki«? [...] Igen, valószínűsíthető, hogy a később »helyesnek« bizonyuló szovjet Puskin-értelmezést a hatalom nem egyszerűen ráerőltette a népre, hanem a széles néptömegek olvasatát sajátította ki úgy, hogy a tömegek által megalkotott jelentést mindössze strukturálta, majd megszervezte annak »elterjesztését és elültetését.«” (ДОБРЕНКО 1997: 99) Jevgenyij Dobrenko olvasáskutató állítása – egy, az 1920-as évek Oroszországában-Szovjetuniójában megalapított, paraszti kommuna Puskin-befogadásáról, a költőhöz és a műveihez való viszonyáról – egybecseng a korabeli irodalmi intézményrendszer kialakulását, politikai propagandáját, kultúrtörténetét vizsgáló más kutatók megállapításaival, amelyek szerint – még ha nem is ennyire direkten megfogalmazva – a ’30-as évek szovjet kultúrpropagandája nem csak, hogy figyelembe vette, de kifejezetten támaszkodott az alacsony iskolázottságú tömegek ízlésére és igényeire. (БРАНДЕНБЕРГЕР 2009: 299 l.)

A Puskin-kultusz-kutatás egyik legizgalmasabb területe ez: miként változott a kultuszban résztvevők társadalmi összetétele a költő totális államosítása és a Puskin-kép sztálini értelmezésének bebetonozása előtt (1937), és ez miként formálta magát a kultuszt. Miközben egyértelmű, hogy a kultusz kezdetén, a 19. század első harmadának végén az iniciátorok a művelt, városi közegekből származtak, és az éppen formálódó irodalmi szcéna szereplői voltak – akik egyáltalán szót kaptak, a valamilyen értelemben profik: költők, írók, újságírók, irodalmárok –, aközben kevés szó esik arról, hogy a 19. század végén, 20. század elején Puskin egyikévé válik azon 19. századi költőknek, akiknek a neve és a művei elterjednek az alacsony műveltségű városi lakosság, sőt, a városi lakosság életmódjától, világlátásától való évtizedes visszamaradottságban, szinte teljesen zárt életmódot folytató parasztság tagjai között is. A tömeges olvasót megteremtő szovjet művelődéspolitikája, a méreteit és intenzitását tekintve is lehengerlő, sztálini Puskin-kampány előtt beszélhetünk tehát a Puskin-befogadás egy sajátos időszakáról, amelynek egyaránt része volt a cári hatalom és a pravoszláv egyház egymást támogató, 1899-re már egyértelműen és nyíltan mozgósító, kisajátítási kultúrpolitikája és egy rendkívül komoly, a társadalom alsóbb rétegeiből jövő (az olvasás elterjedésével járó) folyamat is, amelyek végeredményeként – köszönhetően a radikálisan megváltozott szociális, gazdasági és kulturális állapotoknak – a Puskin-ismerők szűk, 19. századi tábora rendkívüli módon kiszélesedett és heterogénné vált. A laikus olvasók tömegei kaptak hangot benne.

Kéves olyan forrás maradt fenn, amelynek segítségével bepillantunk ebbe az átmeneti állapotba. Ezen források egyike egy olyan különleges pillanatot „rögzített”, amelyben szinte írástudatlan vagy írni-olvasni éppen csak megtanult parasztok Puskin-szövegekkel ismerkedtek meg: a *Kresztjane o piszatyeljah* ('Parasztok írókról') című szövegegyüttes a *Majszkoje utro* ('Májusi reggel') kommuna tagjainak az 1920 és 1932 között megfogalmazódó véleményét, „olvasatát”, kritikai megjegyzéseit gyűjtötte egybe. A parasztok más írók művei mellett Puskinnak az akkoriban elérhető összes szövegét meghallgathatták, azokról elmondhatták a véleményüket.

A kommuna

1920-ban Szibériában, Altaj Körzetben, Barnaul városától nem messze egy Verh Zsilino nevű falu néhány lakosa úgy döntött, hogy összeadja minden vagyonát, kivonul a faluból, és kommunát alapít. Velük tartott a falusi tanító, Adrian Toporov (1891–1984) is. A kommuna nevének a *Májusi reggelt* választották. Az alapítók kivétel nélkül parasztok voltak, a korabeli parasztság teljes spektrumából: a vagyonosnak számítótól a legkiszolgáltatottabb, a társadalom periferiáján napról napra tengődő parasztiig. A kommuna alapítóleveléből kitűnik, hogy alig néhány haszonállattal és földművelési eszközzel rendelkeztek, a negyvenkilenc felnőttből összesen háromnak volt mestersége, a többi

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet tudományos munkatársa.

egyszerű földmunkás volt.² Egy-két kivételtől eltekintve nagyrészt írástudatlan, a falujából soha ki nem mozduló, harminc-nyolcvan éves paraszt volt. Az anyagi feltételek szinte teljes hiánya, a kedvezőtlen időjárási és természeti feltételek mellett a kommuna felépítését nagyban nehezítette az a tény is, hogy alapításakor ezen, és a környező szibériai területeken a polgárháború még nem ért véget.

Adrian Toporov nem csupán azt vállalta, hogy a kommunában felépített egyetlen közösségi épületben, az iskolában megtanítsa a parasztgyerekeket írni-olvasni, hanem azt is, hogy megszünteti az analfabetizmust a felnőttek között. Sőt, egyedülálló kísérletbe fogott. Elhatározta, hogy minden este klasszikus és kortárs orosz és világirodalmi műveket fog felolvasni a kommuna tagjainak.³ Az 1920-tól 1932-ig tartó időszakban többek közt Shakespeare, Molière, Ezópusz, Maupassant, Hamsun, Homérosz, Ibsen, Schiller, Goethe, Victor Hugo, Oscar Wilde, Puskin, Lermontov, Turgenyev, Gogol, Scsedrin, Tolsztoj, Goncsarov, Csehov, Krilov, Nyekraszov, Andrejev, Babel, Majakovszkij, Gorkij, Prisvin, Zoscenko, Pilnyak, Gyemjan Bednij, Katajev, Paszternak és Belij műveit olvasta fel.

A Puskin-művek felolvasása, miként ez Toporov visszaemlékezéseiből kitérünk, kiemelt fontosságú esemény volt. Az 1920-as évek második harmadában, 1927–1929-ben kerülhetett rá sor, és hónapokig tartott.⁴ A rendelkezésünkre álló források szerint egyetlen írónak sem szentelt a kommuna olyan hosszú időt, mint Puskinnak, akinek a teljes életműve felolvasásra került.

Toporov munkája, annak volumene, dokumentáltsága és következetes módszertana egyedülálló, még annak ellenére is, hogy egy-két hasonló jellegű próbálkozás másutt is lezajlott Oroszországban.⁵ Kísérlete teljességgel unikális volt, különösen annak második szakasza miatt: Toporov elhatározta ugyanis, hogy minden egyes felolvasás után megbeszéli közönségével a hallottakat, kikéri a kommunatagok véleményét, sőt, rögzíti is a parasztok benyomását az egyes művekről, írókról. A rögzítésre más eszköze nem volt, csak a gyorsírás – gyakran az esti felolvasások után vagy másnap reggel készítette el az „interjúkat”. E szövegekből készült el a *Parasztok írókról* című, 1930-ban Moszkvában megjelent kötet, amelybe a kortárs szovjet költőkről, írókról (Babel, Olesa, Paszternak, Blok, Jeszenyin stb.) alkotott paraszti vélemények kerültek bele. Toporov a kötetet alapos módszertani bevezetővel, a megfigyeléseivel és a kommunatagok életrajzi adataival, a tagok jellemzésével látta el.

Mind a kötetnek, mind magának a kísérletnek nagy visszhangja volt a korabeli szibériai és fővárosi sajtóban, a második és harmadik kötet kéziratát a Goszizdat (’Állami Könyvkiadó’) mégis elfektette. Ez a tény megpecsételte a kéziratok további sorsát. Egy rövid időre úgy tűnt, megjelenhet a második kötet, amelybe egyrészt Makszim Gorkijról, másrészt (nyugat-)európai szerzőkről (Ibsen, Goethe, Heine), harmadrészt Lev Tolsztojról és más klasszikusokról kerültek be vélemények. E kötet kiadásáról egyenesen maga Gorkij döntött – ő az egyik legfőbb támogatója lett Toporov vállalkozásának, sőt, 1934-ben rávette a tanítót arra is, hogy a második kötet kéziratát még több adattal és forrással egészítse ki. 1936 júniusában Toporov felutazott Moszkvába a jelentősen kibővített kézirattal, hogy azt személyesen adja át Gorkijnak, ám az idős író már nem tudta fogadni, néhány nappal később meghalt. (ТОПОРОВ,ТОПОРОВ 2018) A *Parasztok írókról* második és harmadik kötetének kézírata pedig eltűnt.

Toporov 1932-ben kénytelen volt elhagyni Szibériát és a kommunát. Nem önként tette ezt, a helyi hatóságok nyomására cselekedett. A hatóságok egyre inkább anarchista, hatalomellenes csoportosulásként kezelték a paraszti kommunát, amelynek a létszáma idővel (a kezdeti 25 családhoz képest) a sokszorosára nőtt. Toporovot végül 1937-ben Moszkva közelében szovjetellenes tevékenység vádjával letartóztatták. Legfőbb bizonyítékként a saját könyvét hozták fel ellene, amelyben, miként a vád fogalmazott, „a nép ellenségeit pozitív színben tüntette fel”. Büntetése: két alkalommal láger, négyszer pedig letöltendő börtön. A kötete harminc évre tiltólistára került, a tanítóról hosszú évtizedeken át – egészen 1958-as rehabilitációjáig – nem lehetett tudni semmit. A

² Ld. az alapítólevelet a kommunáról készült dokumentumfilmben a 3. perc 50. másodperctől. (СЕРГИЕНКО1987).

³ Toporov énekkart, színházi társulatot, sőt zenekart is szervezett a kommuna és a környező falvak parasztjaiból. A kommuna lassan a környék mintagazdaságává vált.

⁴ A pontos időpont nem ismert.

⁵ A Puskin-befogadás kutatása során a legfontosabb H. D. Alcevszkaja, harkovi tanítónő kísérlete volt. Ő a 19. század végén a Jekatyerinoszlavszkaja járásban élő analfabéta vagy írni-olvasni alig tudó parasztnak történő szépirodalmi művek felolvasásainak tapasztalatát foglalta össze: részletesen leírta a művek jegyzékét, amelyek felolvasásra kerültek, módszertani útmutatót fogalmazott meg és paraszti véleményeket, megjegyzéseket is mellékel.

kommuna Toporov távozásával megszűnt, a területén ma csak egy betonoszlop emlékeztet a '20-as években itt zajló életre.⁶

A Puskin-anyag

Az összes, írók tárgyaló szövegrész közül a Puskin-befogadást leíró, rögzítő anyag a leghosszabb. Alapos elemzésére itt most nincsen mód, néhány fontosabb észrevételt azonban mindenképp érdemes megfogalmazni.

A vizsgált dokumentum olyan laikus, zömében írástudatlan parasztok Puskinról alkotott véleményét foglalja magában, akik a '20-as években vadonatúj résztvevői lettek az irodalom mint társadalmi alrendszer diszkurzusának – egy diszciplináris arzenál teljes hiányában szólalnak tehát meg. Úgy fogalmazzuk meg ítéleteket, hogy ismeretlenek számukra a kanonikus és kultikus kontextusok és narratívák. (Külön elemzés tárgya lehetne, hogy a '20-as évek folyamán a szovjet kultúrpolitika Puskin-képe és -értelmezése milyen radikálisan megváltozik!) Mindemellett viszont épp megszólalásuk lehetősége és lejegyzése teszi a Puskinról szóló állításait legitimé a korabeli kultúrpolitikai viszonyok között. Am azért is különleges ez a szöveg, mert azt „rögzíti”, hogy egy falusi tanító egy paraszti kommuna közösségét *együttesen* ismerteti meg Puskin műveivel.

Az „érintetlen” befogadóval (esetünkben ez lenne a laikus olvasó) való találkozás természetesen illúzió, hiszen amennyiben szoros olvasásban kezdjük el elemezni a paraszti véleményeket, azok nyelvezetében négy fontos szocializációs, nyelvi szintér is megjelenik: 1) a falusi kisközösség tere, amely a nyelvjárási kifejezésekben érhető tetten, 2) a népmesék és népdalok fordulatai, 3) a templomban hallott egyházi szláv elemei, végül 4) a politikai propaganda lexikája. Világosan látszik, hogy minél korábbi, a kommuna megalapításához minél közelebb időpontban történt meg az adott mű felolvasása, annál „kiforrotlanabb” nyelven szólaltak meg a parasztok. Ráadásul a kommunába eljutottak propagandakiadványok is, amelyeket ugyancsak felolvastak és megbeszéltek – így az új, szovjet frazeológia használata, főleg a legfogékonyabb, legtöbbet olvasó parasztok esetében egyre gyakoribbá vált.

Lássunk néhány idézetet a parasztok véleményeiből:

„Puskin olyan, mint egy vulkán, folyton kitörésben van, előnt téged, és megéget.”⁷ (A. P. Bocsarova)

„Puskin minden verse éghetetlen bokorként lángol. Már száz éve izzik, és soha nem lohad le, mert olyan tűzzel ég, amelyet nincs mivel leönteni.” (T. N. Lomakin)

„Amikor Mózes kivezette a zsidókat az egyiptomi rabságból, szörnyű helyeken vitt át az útjuk. [...] Éjjelenként nehéz volt a menekülés. Ekkor az isten egy lángoszlopot küldött nekik. És ez az oszlop a tömeg előtt haladt, és megvilágította az utat. A tömeg a rabságból a szabadság felé tartott... Így tett Puskin is. Ő a cári sötétség idején Oroszországban mint egy lángoszlop világította meg az elnyomott orosz embereknek a szabadsághoz vezető utat.” (D. Sz. Sityikov)

„Puskin – egy valódi istenség! Korábban azt mondták, hogy az isten az égben van, bár mi ott őt nem láttuk (nevet). De ez [értsd: Puskin – K. Zs.] a földön volt.” (A. P. Bocsarova)

„Sok könyvet olvastak nekünk, olvastak rossz és jó íróktól is, de amikor Puskit hallottunk, az olyan volt, mint mikor az ember a rozskenyér után friss fehérkenyeret kap enni.” (T. V. Szyekacsov)

⁶ Az elmúlt 3–5 évben részben Toporov fia és unokája révén kutathatóvá vált az apai illetve nagyapai életmű. German és Ivan Toporov elkészítette Adrian Toporov műveinek részletes bibliográfiáját, a *Paraszti írókról* kötet bővített újrakiadását (2015), amelyet különböző levéltárakban megtalált kéziratrészekkel kiegészítve adtak ki. Ukrajna Nyikolajevszk megyéjének állami archívumában találtak rá például Zoscenko, Siskov, Jeszenyin és A. L. Kursz műveiről alkotott paraszti vélemények toporovi kézirataira. Ezek az 1930-as kiadásból is hiányoznak.

⁷ Az idézeteket a saját fordításomban közlöm. K. Zs.

„[Puskin] a mai időkben egy megfizethetetlen költő lenne. Ez egy próféta!” (M. T. Bocsarov)

„Amit Lenin a mai idők számára jelent, azt jelentette Puskin a saját kora számára...” (I. P. Pronkin)

„Azt mondják, [Puskin] régi író. Épp ellenkezőleg! Puskin éppen hogy csak most született meg! Csak most támadt fel!” (A. P. Bocsarova)

E szövegek egyik legmeghatározóbb vonása a kevert nyelvi kifejezőeszközük, metaforikájuk. Egy archaikus képalkotás jelenik meg bennük, de találunk bibliai utalásokat és akkori, friss, szovjet ideológéákat is. Puskin hol az ószövetségi csipkebokor vagy lángoszlop képében Istenként, hol Mózesként, hol az ősbibb, természeti képekben vulkánként, hegyként, hol prófétaként jelenik meg, hol pedig az első forradalmárként. Ezekben a megszólalásokban természetesen nincs meg az a kiforrott nyelvezet, az a retorika, a magasztalásnak azok a később sablonosított (szovjetesített), előírt sémái, amelyek Mihail Zoscsenko '30-as években írt feuilletonjaiban az iskolázatlan, szovjet, városi kisembernek a „sajátjai”, és amelyek ott a szatíra és a paródia tárgyává váltak. (Erről ld. KALAVSZKY 2017)

Rendkívül érdekes, ahogy a parasztok észreveszik és szóvá teszik ugyan, hogy a *Belkin-elbeszélések*, *A kapitány lánya* vagy a *Dubrovszkij* esetében az író nem ítéli el egyértelműen a nemesi, illetve nem dicséri egyértelműen a paraszti származású hősöket, ám a költő igazát, bölcsességét hangsúlyozva rögtön meg is magyarázzák az „írói hibát” – azzal érvelve, hogy Puskin (aki a „romlott cár” és a „parasztokat nyúzós nemesség” ellen harcolt a szabadságért) a cenzúra nyomása és a „gonosz cár” miatt mégse írhatta meg az igazságot „teljes egészében”.⁸

Ismert, hogy az irodalmi kultuszok „leírhatóak a rituális-szertartásos cselekedetek sorával [...], melyek jelentése és jelentősége közösségileg meghatározott és mindenki által tudott”. (LAKNER 2005:16) Toporov dokumentuma nem csupán a kultikus nyelv vizsgálata miatt izgalmas, hanem azért is, mert a Puskin-befogadásnak éppen abba a fázisába nyújt bepillantást, ahol az olvasók számára a Puskin-művek használata, azok jelentése és jelentősége közösségileg még nincs teljesen meghatározva, még nem mindenki által tudott, még *itt és most* formálódik. A toporovi parasztoznak – amennyiben elfogadjuk a Toporov bevezetőjében írtakat – lehetőségük volt arra, hogy a Puskin-életrajz ismerete nélkül ismerkedjenek meg az életművel. Toporov nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy semmilyen eszközzel ne befolyásolja a művek befogadását. Sem a saját véleményét, sem az országos lapok kritikai rovatában közölt hivatalos kritikát, sem az írók életrajzát nem ismertette a művek felolvasása előtt. (ТОПОРОВ 1930: 62–63) Jellemző módon az adatközlők saját életproblémáikra keresték a választ (kiemelten *A kapitány lánya* és a *Dubrovszkij* című regényekben), aktualizálták a hallott műveket, és egy-egy szimbólumot kötöttek a szövegekhez (pl. szabadság, rabszolgaság, elnyomás, forradalom, egyenlőség, boldogság).

Nyomozás a Puskin-anyag után

Az 1930-ban a *Parasztok írókról* címen, Moszkvában megjelent kötet a kortárs szovjet írókról alkotott paraszti véleményeket gyűjtötte egybe. A Puskin-anyag ide nem került be – ám az (ellentétben a többi, állítólag megírt, majd eltűnt kézirat sorsával) fennmaradt. Hogy milyen terjedelemben és milyen állapotban – ennek kísérletem meg utánajárni.

Toporov rehabilitációját követően, 1963-ban a kötetet ismét kiadták. Ez az újrakiadás azonban tartogatott meglepetéseket. Az 1930-as anyag itt jelentős csonkításon esett át. Egyrészt az összes olyan író, mű és vélemény kikerült belőle, amely a korabeli ideológiai kívánalmaknak nem felelt meg (a szerzők közül pl. Babel, Paszternak, Siskov, Olesa); másrészt jelentősen megrövidítették Toporov módszertani, bevezető tanulmányát; harmadrészt átírták, lerövidítették, és/vagy átszerkesztették a

⁸ Ld. ezzel kapcsolatban pl. A. P. Bocsarova, D. Sz. Sityikov, A. T. Puskina, A. A. Zajcev véleményeit.

kommunatagok életrajzait.⁹ Bekerült viszont a kötetbe az addig nem publikált Puskin-anyag, sőt, az új kiadás azt helyezte a kötet elejére.

A Puskin-kiadást követő, 1963-as jegyzetekben azt az információt találjuk, hogy bár a szövegekpusz „a fasiszta okkupáció áldozata lett” (ТОПОРОВ 1967: 78) – hiszen eltűnt, miután Toporov 1937-ben átadta Vikentyij Vereszajev Puskin-kutatónak (Vereszajev az anyagot a 100. évfordulás, sztálini Puskin-ünnepségek során kívánta bemutatni) –, a '60-as évek elején a Puskinszkij Dom kéziratárából mégis előkerült. Kétségeim vannak afelől, hogy az 1963-ban publikált Puskin-anyag maga lenne a teljes, eredeti, toporovi anyag. Bizonyítékaim azonban csak az egész kötetet érintő, cenzurális törlésekre és az anyag átszerkesztésére vannak.

Egy kalandos úton megtalált, 1936-os újságban közölt szövegrészlet alapján úgy tűnik, hogy az 1963-as kiadás a paraszti véleményeket tematikus blokkokra széttagolva közli, azaz számos esetben úgy vannak csoportosítva, ahogy azok eredetileg nem hangozhattak el. Mindez természetesen nem jelent olyan szintű cenzurát és torzítást, mint egy törlés, mégis erősen befolyásolja, irányítja a szöveg jelentésképződését.

Egy véletlen folytán találtam rá az interneten az 1930-as kötet egy – a benne található, tollal történt húzások nyomai alapján valószínűsíthetően cenzori – példányára, amely egy további, nem remélt forrást is tartogatott. Mikor megnyitottam a fájlt, meglepve tapasztaltam, hogy az nem a könyv címlapjával kezdődik, hanem szakadozott, régi újságdarabokkal (cím és évszám megjelölése nélkül), amelyek a részlegesen olvasható szövegtöredékek alapján egy szovjet napilap fozslányainak tűntek. Az *Ünnepnap a kolhozban* című fotó, a Kína és Japán közti feszültséget leíró cikk és az akkori Finnországot bemutató írások után vagy előtt (ez pontosan nem állapítható meg) külön, beszkenelt lapokon hat, a *Májusi reggel* kommunában dolgozó paraszt (A. P. Bocsarova, T. V. Sztjekacsov, T. I. Szuszlikov, I. A. Sztjekacsov, A. A. Zajcev és T. N. Lomakin) Puskinról alkotott véleménye olvasható. (Nyilvánvaló, hogy a szöveg beszkenelője a kötetbe valaki más által beillesztett, a kötethez tematikusan kapcsolódó újságrészleteket is archiválta.) Az 1963-as kötetbeli közléssel ellentétben ezek a paraszti vélemények még nincsenek feldarabolva, szétvágva. A kiolvasható cikktöredékek alapján megkíséreltem beazonosítani az újságot és a lapszám megjelenésének az évét. Az egyik csonka cikkben egy naplórészlet és egy térképtöredék tűnik föl (a térképtöredék „Moszkva – Ferenc József-föld – Moszkva” képaláírással); a szöveg egy Mahotkin nevű pilótáról szól. E két adat a lapszám megjelenési évének 1936-ot valószínűsítette, hiszen Vaszilij Mahotkin szovjet pilóta 1936-ban tette meg oda-vissza repülővel a Moszkva – Ferenc József-föld útvonalat. Egy másik töredék azonban már nemcsak az évszám, de az újság beazonosításában is segítségemre volt. A mai Finnországról szóló cikktöredék felett tudniillik egy másik szövegnek egy részlete, egy *Egészségi állapotról beszámoló híradás...* (Бюллетень о состоянии здоровья...) olvasható. A szövegtöredékből nem derül ki a beteg vagy az orvosok neve, de még a szóban forgó betegség sem – mindössze egy dátum vehető ki: június 6-a. Említettem, hogy Toporov 1936 júniusában vitte el a második kötet kéziratát Gorkijnak, de nem jutott be hozzá, mert Gorkij már nem tudott látogatókat fogadni. A szálak itt összeérnek, hiszen a nagybeteg Gorkij állapotáról a korabeli napilapok rendszeresen tudósítottak. Rövid keresés után megtaláltam a Pravda 1936. június 7-i, 155. számát, benne a Gorkijról szóló tudósítással. (БЮЛЛЕТЕНЬ 1936) (Nem tulajdonítok különösebb jelentőséget ennek a furcsa egybeesésnek, csupán érdekesnek tartom, hogy a valószínűsíthetően egyetlen közlés Toporov Puskin-anyagából épp abban a Pravda-számban jelent meg (hiszen ezt követően ideológiai „meg nem felelése” miatt a szerző / a kézirat évtizedekre eltűnt), amelyben annak az embernek a haldoklását követhette nyomon az ország, aki a sztálini terror és kultúrpolitika teljes radikalizálódása előtti utolsó pillanatban még – nagyhatalmú íróként – elősegíthette volna a teljes anyag megjelenését.)

Biztosra vehető tehát, hogy a Puskin-kézirat átdolgozáson esett át. A hat paraszti véleményt 1936-ban még teljes egészében, 1963-ban viszont már csak töredékekben lehetett olvasni. Éppen ezért Toporov Puskin-anyaga – a kalandos kiadástörténete és a cenzúra általi beavatkozások okán – lehetővé teszi azt is, hogy általa bepillantást nyerhessünk a kultuszképződés és -alakítás egyszerre irányított és spontán mechanizmusába. A manipuláció jelen esetben, Toporov szövegekpusza kapcsán leginkább

⁹ Az 1960-as években azért is került újra középpontba a kötet – tehát a cenzúra is igen alaposan foglalkozott vele –, mert az egykori kommunatagok közé tartozott German Tyitov (1935–2000) szovjet űrhajós édesanyja és édesapja is. Egy szovjet űrhajós származásának pedig ideológiai szempontból hibátlannak kellett lennie. A legenda szerint egyébként az űrhajós és a húga Puskin két hőse, Herman és Zemfira után kapták a nevüket.

abban a folyamatban öltött testet, amely a paraszti véleményeket egy „összefüggő” szöveggé alakította. Mindezt természetesen csak egy alapos, textológiai vizsgálat bizonyíthatná – a kiadásokat az eredeti kézirattal összevetve.

Szemtanúi lehetünk tehát egy kultusz, esetünkben a Puskin-kultusz egyszerre felülről irányított és egyszerre spontán, közösségi alakulásának. A már-már ünnepként funkcionáló felolvasások közösségi jellege, performativitása bizonyosan hozzájárult a közösségi identitás megteremtéséhez, a *communitas* élményéhez – a hozzánk eljutott szöveg azonban már nem pusztán a kommunabeli parasztok Puskin-élményéről tanúskodik, hanem a szovjet Puskin-kultusz alakításáról is. A szöveg(ek) átszerkesztéséről és a parasztok életrajzának torzításáról mint a manipuláció és a misztifikáció eszközeiről.

IRODALOM

KALAVSZKY 2017 = KALAVSZKY Zs. *Puskinból Lenin, Lenintől Puskin: A Puskin-kultusz nyelvi és rituális elemei két, 20. századi orosz elbeszélésben* // Műhely, 2017/4. 4–8.

LAKNER 2005 = LAKNER L. *Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz kutatás útjain*. In: Kultusz, mű, identitás. Kultusztörténeti tanulmányok 4. Szerk. Kalla Zs., Takáts J., Tverdota Gy., Argumentum – PIM, Bp. 2005. 11–30.

БРАНДЕНБЕРГЕР 2009 = БРАНДЕНБЕРГЕР Д. Л. *Национал-большевизм. Сталинская массовая культура и формирование русского национального самосознания (1931–1956)*. Академический проект, СПб., 2009.

БЮЛЛЕТЕНЬ 1936 = *Бюллетень о состоянии здоровья А. М. Горького*. Подписано Начальником Лесчанупра Кремля И. Ходоровским, заслуж. деятелем науки Г. Ф. Лангом, доктором мед. наук Л. Г. Левиным; 6 июня, 23 часа // Правда, 155, 1936. 7. Июня. 3.

ДОБРЕНКО 1997 = ДОБРЕНКО Е. *Формовка советского читателя. Социальные и эстетические предпосылки рецепции советской литературы*. Академический проект, СПб., 1997.

СЕРГИЕНКО 1987 = СЕРГИЕНКО Р. *Майское утро, документальный фильм*. СССР, 1987. <https://www.youtube.com/watch?v=lNer6E2ueYQ>. (Hozzáférés: 2018. április 12.)

ТОПОРОВ 1930 = ТОПОРОВ А. М. *Крестьяне о писателях*. Госиздат, М., 1930.

ТОПОРОВ 1967 = ТОПОРОВ А. М. *Крестьяне о писателях*. Изд. 3-е. Советская Россия, М., 1967.

ТОПОРОВ, ТОПОРОВ 2018 = ТОПОРОВ Г., ТОПОРОВ И. *В поле его тяготения. А.М. Горький и А.М. Топоров*. // *Relga. Научно-культурологический журнал*, 2018.

<http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=5340&level1=main&level2=articles>

(Hozzáférés: 2018. április 12.)